

کاربرد تسلیحاتی موشک‌های بالستیک از منظر حقوق بین‌الملل بشردوستانه

سیدفضل‌الله موسوی*

امیر لهراسبی**

(DOI): 10.22066/CILAMAG.2021.246019

(DOR): 20.1001.1.2251614.1400.38.65.4.1

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۶/۱۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۴/۲۴

چکیده

از زمان شلیک اولین موشک بالستیک در جهان، ماهیت جنگ برای همیشه تغییر پیدا کرد و تطورات عمیقی را در عرصه‌های نظامی و سیاسی در دنیا رقم زد. موشک‌های بالستیک، این امکان را برای یک ملت فراهم می‌کرد تا از میدان نبرد دور شوند و با مصونیت نسبی به‌دست آمده، به عمق قلمرو دشمن حمله، و خسارات سنگینی را وارد کنند. وجه تمایز شاخص موشک بالستیک، توانایی در حمل کلاهک‌های سنگین هسته‌ای به وزن ۴۰ مگاتن است که در کنار برد ۱۲۰۰۰ کیلومتری آن، سبب افزایش نگرانی قدرت‌های بین‌المللی شده است. به همین منظور، آنان در فقدان ملاحظات قواعد بین‌المللی خاص، اقدام به تصمیم‌گیری‌های سیاسی و انحصاری راجع به مشروعیت یا عدم مشروعیت کاربرد این سلاح کرده‌اند. آنچه در این تحقیق از نظر گذرانده می‌شود، پاسخ به چگونگی وضعیت حقوقی موشک‌های بالستیک در حقوق بین‌الملل بشردوستانه است. یافته‌های تحقیق مبین آن است که علی‌رغم ماهیت قانونی موشک بالستیک، ارزیابی مشروعیت یا عدم مشروعیت کاربرد این جنگ‌افزار، منوط به بررسی داده‌های تجربی ناشی از هر آزمایش موشکی است که بدین موازات، نتیجه‌گیری کلی در خصوص وضعیت قانونی موشک بالستیک حاصل نمی‌شود مگر آنکه در هر مورد، داده‌های تجربی موشک پرتابی مورد مذاقه قرار گیرد.

*fmousavi@ut.ac.ir

* نویسنده مسئول، استاد دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

amir.lohrasbi@ut.ac.ir

** دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

واژگان کلیدی

پروتکل یکم الحاقی، حقوق بین‌الملل بشردوستانه، داده‌های تجربی، سلاح، موشک بالستیک

مقدمه

هشتم سپتامبر ۱۹۴۴ بود که صدای انفجاری مهیب در لندن، مردم این شهر را هراسان و متعجب کرد. مردم بهت‌زده از این اتفاق، به ناگهان اجسام دیگری را مشاهده کردند که با سرعت و بدون هیچ سر و صدایی به داخل شهر لندن فرود می‌آمدند و انفجارهای پی در پی دیگری را رقم می‌زدند. این آغاز اولین حمله موشکی بالستیک^۱ در جهان بود. آلمان‌ها توانسته بودند برای اولین بار، سلاحی را طراحی کنند که امکان هدف‌قراردادن مسافت‌هایی فراتر از محدوده توپخانه‌ای را داشته باشند. موشک‌های V-2 آلمان قادر بودند با بُرد ۴۵۰۰ کیلومتر، اهداف خود را در سریع‌ترین زمان ممکن نابود کنند. حملات این موشک‌ها بیش از ۲۷۰۰ نفر از مردم شهر لندن را کشت و خسارت‌های سنگینی به انگلیس تحمیل کرد.^۲

وجه متمایزات شگرف موشک‌های بالستیک به اندازه‌ای بود که اهمیت و جایگاه مهم آن بر همگان آشکار و سبب تشجیع دو ابرقدرت وقت یعنی ایالات متحده آمریکا و اتحاد جماهیر شوروی شد. لذا آمریکا در اولین فرصت، مغز متفکر موشک‌های V-2 آلمان یعنی ورنر فون براون^۳ را به ایالات متحده آورد و مقامات روسی، دانشمندان آلمانی دیگر را به شوروی بردند.^۴ این سرآغازی شد بر شروع انحصارطلبی دو ابرقدرت وقت بر فناوری موشکی و فضایی. آمریکا و شوروی موفق شدند تنها به فاصله کمی بعد از به‌خدمت‌گرفتن دانشمندان فضایی آلمان، موشک‌هایی را طراحی کنند که علاوه بر توانایی در حمل تسلیحات سنگین هسته‌ای، بُردی به طول ۱۲۰۰۰ کیلومتر داشته باشند. این موشک‌ها، موشک‌های بالستیک قاره‌پیما^۵ نام گرفتند که انقلابی را در عرصه نظامی و سیاسی رقم زدند.

در واقع می‌توان گفت تاریخ با نمونه‌هایی از تسلیحات و فناوری‌های جدید که در جنگ تحول ایجاد کرده‌اند کامل شده است. ظهور موشک‌های بالستیک، برای همیشه ماهیت جنگ و درگیری را تغییر داد و سبب تغییرات عمیقی در جهان در دوره پس از جنگ جهانی دوم شد. این سلاح‌های جدید، این امکان را برای یک ملت فراهم می‌کند تا از میدان نبرد دور شوند و با

1. Ballistic missile

2. Weir, William, *50 Weapons That Changed Warfare*, New Page Books, 2005, pp. 225-6.

3. Wernher von Braun

4. *Ibid*, p. 226.

5. Inter-continental ballistic missile (ICBM)

مصونیت نسبی به‌دست‌آمده، به یک هدف مهم و راهبردی برسند.^۶ به همین جهت است که موشک‌های بالستیک، همراه با سلاح‌های هسته‌ای، تغییرات عمیقی را در روابط بین‌الملل، توازن قدرت‌های منطقه‌ای و چگونگی تفکر کشورها درباره‌ی درگیری ایجاد کرده‌اند. البته هرگز از این سلاح، استفاده‌ی هسته‌ای نشده است ولی خطر کاربرد آن برای چنین هدفی، جهان را آزار می‌دهد. نبود هنجارهای بین‌المللی جهت توصیف وضعیت حقوقی کاربرد آن، بهانه‌ای شده است تا قدرت‌های انحصارطلب جهانی، اغراض سیاسی خود را شالوده‌ی توجیهات به‌ظاهر حقوقی خود کنند و از این طریق بر انحصار خود ادامه دهند و کلیه‌ی فعالیت‌های موشکی بالستیک کشورهای رقیب خود را محکوم کنند.

جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان کشوری که در احاطه‌ی دشمنان بالقوه‌ی خود یعنی رژیم صیہونیستی، پایگاه‌های نظامی ایالات متحده و گروه‌های مسلح تروریستی قرار دارد، در سه دهه‌ی گذشته، اقدام به توسعه‌ی فناوری موشک‌های بالستیک کرده است تا جایی که امروزه این جنگ-افزار، مهم‌ترین مؤلفه در آموزه‌های دفاعی کشور شده و قدرت دفاعی و بازدارندگی ایران را دوچندان کرده است. توسعه‌ی برنامه‌ی موشکی ایران، صحنه‌ی مجامع بین‌المللی را محفلی برای هجمه‌های دول غربی علیه ایران کرده است. این در حالی است که در هیچ‌یک از ادبیات حقوق بین‌الملل، وضعیت حقوقی موشک‌های بالستیک به‌طور خاص مشخص نشده است و در حال حاضر، هیچ‌گونه هنجار پذیرفته‌شده‌ی جهانی در خصوص ممنوعیت موشک‌(های بالستیک) وجود ندارد. دل‌مشغولی اصلی این پژوهش، پاسخ به چگونگی وضعیت حقوقی موشک‌های تسلیحاتی بالستیک در قواعد بین‌المللی است. این مقاله، در پی اثبات این فرضیه است که کاربرد تسلیحاتی موشک‌های بالستیک، در فقدان توجهات قوانین بین‌المللی خاص، تابع قواعد عام حاکم بر سلاح در حقوق بین‌الملل بشردوستانه است و بدین ترتیب باید مشروعیت یا عدم مشروعیت کاربرد آن را مشروط به پیروی آنان از قواعد ناظر بر سلاح در حقوق بشردوستانه دانست. از این‌رو تحقیق حاضر، در چهار مبحث به توضیح و تعریف موشک‌های بالستیک و ویژگی‌های آن و همچنین توضیح ماده ۳۶ پروتکل یکم الحاقی می‌پردازد و در نهایت، ارزیابی خود را در خصوص تعیین وضعیت حقوقی موشک بالستیک تکمیل می‌کند. همچنین در بخش پایانی تحقیق، وضعیت حقوقی فعالیت‌های موشکی جمهوری اسلامی ایران مطالعه خواهد شد.

۱. تعریف موشک‌های بالستیک

در اواخر جنگ جهانی دوم بود که اولین موشک بالستیک به نام V-2، توسط آلمان نازی به سمت لندن شلیک شد و کمتر از یک دهه بعد از پایان جنگ، تبدیل به مهم‌ترین اولویت نظامی

6. Chun, Clayton K.S, *Thunder over the Horizon: From V-2 Rockets to Ballistic Missiles (War, Technology, and History)*, Praeger, 2006, pp. 1-2.

دو ابرقدرت وقت یعنی اتحاد جماهیر شوروی و ایالات متحده آمریکا شد؛ تا جایی که به فاصله کمی، موشک‌های بالستیک به منظور حمل تسلیحات هسته‌ای طراحی شد که قادر بود مسافتی به طول یک قاره را بپیماید و کشوری را با خاک یکسان کند. لذا موشک‌های بالستیک، انقلاب عظیمی در عرصه روابط بین‌الملل، قدرت، توازن‌های منطقه‌ای و چگونگی تفکر کشورها درباره جنگ ایجاد کرده است که باعث شد رقبای منطقه‌ای و جهانی، زندگی جدیدی را پیدا کنند. اما موشک بالستیک چه ویژگی‌هایی نسبت به سایر پرتابه‌ها دارد که آن را این چنین متمایز کرده است؟ موشک‌های بالستیک، به موشک‌هایی گفته می‌شود که برای اصابت به هدف، از جو زمین خارج شده و بقیه مسیر را بدون سوخت و بر اساس قوانین بالستیک طی می‌کنند تا دوباره به جو زمین برگشته و بر سر هدف خود فرود آیند.^۷ به عبارت دیگر، موشک به وسیله هدایت نیروی اولیه، به فضای ماورای جو پرتاب می‌شود و پس از اتمام سوخت، کلاهک از موشک جدا می‌شود و به وسیله نیروی جاذبه، با شتاب و سرعت مضاعف به هدف اصابت می‌کند.^۸ تفاوت موشک بالستیک بالستیک نسبت به سایر انواع پرتابه‌ها، بُرد و توانایی حمل کلاهک‌های سنگین در آنان است. امروزه تنها موشک‌های بالستیک می‌توانند مسافتی به اندازه ۱۲۰۰۰ کیلومتری را با کلاهک‌هایی به وزن ۴۰ مگاتن حمل کنند و به هدف برسند.^۹

موشک‌های بالستیک، بسته به مقدار مسافتی که می‌توانند طی کنند به سه دسته کوتاه‌برد، میان‌برد و قاره‌پیما تقسیم می‌شوند.^{۱۰} موشک‌های بالستیک کوتاه‌برد^{۱۱} که از سوخت جامد استفاده می‌کنند، به دلیل بُرد حداکثر ۸۰۰ کیلومتری، در درگیری‌های منطقه‌ای و مرزی استفاده می‌شوند و به دلیل هزینه پایین و دقت بالا، سلاحی پرکاربرد در زرادخانه‌های نظامی کشورها محسوب می‌شوند.^{۱۲} موشک‌های میان‌برد^{۱۳} که می‌توانند مسافتی تا حدود ۲۰۰۰ کیلومتر را

7. Powell, John, *Weapons & Warfare: Warfare: Culture and Concepts*, Salem Press, 2010, p. 451.

8. Davenport, Kelsey, "Worldwide Ballistic Missile Inventories", Retrieved from: <https://www.armscontrol.org/factsheets/missiles>, Last Visit: 3/2020.

9. Arkin, William M., Kristensen, Hans M., "US Deploys New Low-Yield Nuclear Submarine Warhead", Retrieved from: <https://fas.org/blogs/security/2020/01/w76-2deployed/>, Last Visit: 6/2020.

۱۰. البته می‌توان قبل از موشک‌های قاره‌پیما، موشک‌های دوربرد را هم در این دسته‌بندی قرار داد؛ اما به دلیل هم‌پوشانی

ذاتی که بین فناوری ساخت موشک‌های بالستیک دوربرد و قاره‌پیما وجود دارد، موشکی که بتواند مسافتی بیش از ۲۰۰۰ کیلومتر را پوشش دهد (یعنی مسافتی فراتر از موشک‌های میان‌برد را طی کند) موشک‌های قاره‌پیما لقب می‌گیرد. ن.ک:

Defense Intelligence Agency, *Iran Military Power Report*, Retrieved from Congressional Research Service website, (2019): https://www.dia.mil/Portals/27/Documents/News/Military%20Power%20Publications/Iran_Military_Power_LR.pdf

11. Short-range ballistic missile

۱۲. موشک‌هایی که از سوخت جامد استفاده می‌کنند، به دلیل آنکه باید مقدار زیادی اکسیژن را از هوای اطراف خود بکشند،

برد بسیار کمتری را نسبت به موشک‌های با سوخت مایع طی می‌کنند. ن.ک:

"Ballistic Missile - History of Ballistic Missile", Retrieved from:

https://www.softschools.com/inventions/history/ballistic_missile_history/52/, Last Visit: 6/2020.

پوشش دهند از سوخت مایع جهت حمل کلاهک‌های تسلیحاتی خود استفاده می‌کنند که همین امر، سبب افزایش بُرد موشکی آنان نسبت به موشک‌های با سوخت جامد شده است ولی از دقت آنان تا حدی کاسته است. در نهایت، موشک‌های بالستیک قاره‌پیما قادر خواهند بود که مسافتی به طول بیش از ۲۰۰۰ کیلومتر را طی کنند و چندین کلاهک را که هرکدام به وزن ۴۰۰۰ کیلوگرم می‌رسند، هم‌زمان بر سر هدف فرود آورند.^{۱۴} لذا حساسیت بر سر کاربرد موشک‌های بالستیک قاره‌پیما به مراتب بیشتر از سایر انواع آن است به دو جهت: بُرد بسیار زیاد و توانایی در حمل کلاهک‌های هسته‌ای.^{۱۵}

با وجود این، ادبیات گسترده‌ای در حقوق بین‌الملل راجع به موشک‌های بالستیک وجود ندارد و علی‌رغم تلاش‌های جامعه بین‌الملل، تا کنون تعریف جامعی از موشک بالستیک ارائه نشده و صرفاً به بیان اقسام و ویژگی‌های آن بسنده شده است. طبق دستورالعمل راجع به قواعد حقوق بین‌الملل قابل اعمال بر جنگ‌های هوایی و موشکی که برنامه تحقیقاتی دانشگاه هاروارد^{۱۶} تدوین کرده است به نام HPCR^{۱۷} از موشک به‌عنوان «سلاح‌های بدون سرنشین»^{۱۸} که از هوایما یا پهپاد، کشتی‌های جنگی یا پرتابگرهای مستقر در زمین پرتاب می‌شوند تعریف شده است.^{۱۹} یا به‌طور مشابه در گزارش سال ۲۰۰۲ دبیرکل سازمان ملل^{۲۰} در مورد «مسئله موشک‌ها در همه ابعاد آن»^{۲۱} این‌گونه تعریف شده است که «موشک یک هوایمای بدون سرنشین،^{۲۲} خودپرواز^{۲۳} و بدون نیاز به دستگاه کمکی دیگر است^{۲۴} که به‌وسیله سامانه هدایت‌شونده (مانند

13. Medium-range ballistic missile

۱۴. گفته شده است که بعضی از موشک‌های بالستیک قاره‌پیما قادر خواهند بود تا هم‌زمان ۸ کلاهک هسته‌ای را که وزن هرکدام به ۵۰۰۰ کیلوگرم می‌رسد تا مسافتی حدود ۱۲۰۰۰ کیلومتر حمل کنند. ن.ک:

Arkin and Kristensen, *op. cit.*

15. Nuclear warhead

۱۶. برنامه سیاست بشردوستانه و تحقیقات جنگی دانشگاه هاروارد

HPCR Manual on International Law Applicable to Air and Missile Warfare

۱۷. HPCR نه معاهده است و نه قاعده الزام‌آوری را مطرح می‌کند، بلکه تلاشی از متخصصان نظامی ۲۵ کشور جهان است که سعی در ارائه توصیه‌ها و راهنمایی‌هایی راجع به سلاح‌های موشکی و هوایی در زمان جنگ به مشاوران حقوقی و افسران ارتش دارد. این دفترچه که شامل ۱۷۵ قاعده در این زمینه است، به همت دانشگاه هاروارد در ۲۰۰۹ تدوین شد. برای مطالعه بیشتر، ن.ک:

Henderson, Ian, "Manual on International Law Applicable to Air and Missile Warfare: A Review", *Military Law and Law of War Review*, Vol. 49, Issue 1 & 2, pp. 169-184.

18. Self-Propelled Unmanned Weapons

19. Program on Humanitarian Policy and Conflict Research at Harvard University (HPCR), *HPCR Manual on International Law Applicable to Air and Missile Warfare*, Cambridge University Press, 2013, p. 26: (Rule 1 (z)).

۲۰. در مبحث آتی به این موضوع پرداخته می‌شود.

21. Missiles in all its Aspects

22. Unmanned

23. Self-propelled

کروز) یا بالستیک، برای تحویل کلاهک حامل سلاح طراحی شده است».^{۲۵} این دو تعریف، چیزی بیشتر از چارچوب کلی ارائه نمی‌دهند و نمی‌توانند معرف جزئیات بیشتری از کارکرد و خصوصیت موشک‌های بالستیک باشند. به همین دلیل ارزیابی حقوقی وضعیت موشک‌های بالستیک سخت‌تر شده است، چرا که از لوازم اشراف بر جایگاه و موقعیت حقوقی موشک بالستیک، عدم جهل نسبت به مفهوم و تعریف آن است. لذا با تبیین مفاهیمی که از موشک‌های بالستیک در این مبحث بیان شد، مسیر برای مذاقه در زوایای قانونی موشک‌های بالستیک هموارتر خواهد شد.

۲. ماده ۳۶ پروتکل یکم الحاقی

طبق اصول اساسی حقوق بین‌الملل بشردوستانه، حق مبارزان برای انتخاب تسلیحات نظامی و ادوات جنگی نامحدود نیست.^{۲۶} بدین ترتیب، کاربرد هر نوع سلاح و روش‌های استفاده از آن، توسط قوانین اساسی حقوق بین‌الملل بشردوستانه تعیین می‌شود که بسیاری از آن را می‌توان در مقررات پروتکل یکم الحاقی ۱۹۷۷ مشاهده کرد. علاوه بر این، بسیاری از قوانین محدودکننده استفاده از سلاح را می‌توان در حقوق بین‌الملل عرفی نیز مشاهده کرد. لذا در این بخش، مشروعیت یا عدم مشروعیت کاربرد موشک بالستیک به‌عنوان سلاح و ابزار و روش جنگی بررسی می‌شود. تنها مرجع معاهداتی حقوق بین‌الملل که به سنجش مشروعیت تسلیحات و ابزارآلات جنگی می‌پردازد، ماده ۳۶ پروتکل یکم الحاقی است که طبق آن دولت‌ها وظیفه دارند از قانونی‌بودن جنگ‌افزار و تسلیحات نظامی خود، اطمینان حاصل کنند. هدف از این ماده، جلوگیری از کاربرد سلاح‌هایی است که در هر شرایطی موجب نقض قوانین بین‌المللی می‌شوند.^{۲۷} بنابراین، اساس مشروعیت کاربرد موشک بالستیک به‌عنوان سلاح، ارزیابی و تطابق آن با شرایط و مفاد ماده ۳۶ پروتکل اول الحاقی است که بر همه کشورهای، صرف‌نظر از عضو و غیر عضو لازم‌الاجرا است.

در تعیین قانونی‌بودن کاربرد موشک بالستیک، مرجع ارزیابی باید قوانین بین‌المللی لازم‌الاجرا اعم از معاهده یا عرف باشد. گام اول در تعیین این مهم، بررسی معاهدات و قوانین بین‌المللی

24. Self-contained

25. Report of The Secretary-General, *The issue of missiles in all its aspects*, A/57/229, (23 July 2002), para. 19, Retrieved from: <http://www.undocs.org/A/57/229>.

26. Article 22 of the 1907 Hague Regulations Respecting the Laws and Customs of War on Land, and Article 35(1) of Additional Protocol I.

27. ICRC, "A Guide to the Legal Review of New Weapons, Means and Methods of Warfare: Measures to Implement Article 36 of Additional Protocol I of 1977", *International Review of the Red Cross*, January 2006, p. 3.

است که به‌طور خاص، استفاده از موشک بالستیک را ممنوع یا کاربرد آن را محدود کرده باشد. اگر چنین ممنوعیت خاصی وجود نداشته باشد، قدم بعدی، بررسی قواعد کلی قابل اعمال بر سلاح در حقوق بین‌الملل است که ممکن است استفاده از موشک بالستیک را تحت‌الشعاع قرار داده باشد.^{۲۸}

بنابراین در دو بخش ذیل از تحقیق، ابتدا قواعد کلی ناظر بر سلاح در حقوق بین‌الملل عمومی، و در بخش دیگر، ضوابطی که به‌طور خاص، استفاده از موشک بالستیک را محدود کرده است بررسی خواهد شد تا بدین رهگذر، مشروعیت یا عدم مشروعیت کاربرد موشک بالستیک، ذیل ماده ۳۶ پروتکل یکم الحاقی ۱۹۷۷ ارزیابی شود.

۲-۱. ممنوعیت یا محدودیت‌های کلی مربوط به سلاح در حقوق بین‌الملل

عمومی

جنگ جهانی دوم در حالی شروع شد که تلاش‌های زیادی در زمینه تدوین و تنسيق قواعد مربوط به استفاده از سلاح و سیستم‌های تسلیحاتی صورت گرفته بود که هیچ‌کدام یا به سرانجامی نرسیده بود یا صرفاً نزد طرفین درگیری از اعتبار و الزام‌آوری چندانی برخوردار نبود.^{۲۹} اما پس از جنگ جهانی دوم، کمیته بین‌المللی صلیب سرخ با تهیه پیش‌نویسی از قواعد و مقررات که به‌موجب آن، استفاده و کاربرد سلاح‌های تهدیدآمیز برای جمعیت غیرنظامی را محدود یا ممنوع می‌کرد، گام مؤثری در زمینه نظام‌مندی استفاده از تسلیحات در هنگام مخاصمات برداشت. همچنین جنگ ایالات متحده و ویتنام که در آن ارتش آمریکا از تسلیحاتی همچون ناپالم و بمب‌های خوشه‌ای استفاده می‌کرد، بر ضرورت و اهمیت تدوین قواعد مربوط به به‌کارگیری سلاح تأکید کرد.^{۳۰}

جملگی قواعد مربوط به سلاح و روش‌های جنگی که تا کنون با تلاش‌های نهادهای بین‌المللی حاصل شده است، متکی بر چهار اصل بنیادین حقوق بین‌الملل بشردوستانه است که به‌موجب استنباط اصول چهارگانه می‌توان نسبت به ارزیابی حقوقی مؤلفه‌های نظامی حاکم بر جنگ، مانند پدیده موشک‌های بالستیک به نتیجه‌گیری رسید. به عبارتی هر نوع برداشت حقوقی از مشروعیت یا عدم مشروعیت کاربرد موشک‌های بالستیک، انعکاسی از اثر وجودی اصول بنیادین حقوق بین‌الملل بشردوستانه است که خلأهای مربوط به فقدان یا سکوت قانونگذار را

28. *Ibid.*, p. 4.

29. Parks, W. Hays, "Conventional Weapons and Weapons Reviews", *Yearbook of International Humanitarian Law*, Vol. 8, 2005, pp. 67-8.

30. Robert J. Mathews, "The 1980 Convention on Certain Conventional Weapons: A Useful Framework Despite Earlier Disappointments", *International Review of the Red Cross*, Vol. 83, Issue 844, 2001, pp. 991-2.

رفع می‌کند.^{۳۱}

لذا کاربرد و استعمال موشک بالستیک در میدان مخاصمات باید در تطابق کامل با اصول چهارگانه اساسی حقوق بین‌الملل بشردوستانه باشد که تمامی قوای نظامی را صرف‌نظر از ملیت و فارغ از اعتبار سیاسی، ملزم به اطاعت نظامی کند.^{۳۲} بدین ترتیب، مجموعه اصول اساسی حقوق بین‌الملل بشردوستانه به‌طور خاص عبارت‌اند از:

الف. اصل تفکیک

اصل تفکیک، مهم‌ترین مفهوم عرصه مخاصمات است که هر یک از مؤلفه‌های نظامی باید با آن منطبق باشند. در اعلامیه سن‌پترزبورگ تصریح شده است: «تنها هدف قانونی و مشروعی که دولت‌ها باید در طول جنگ به دنبال آن باشند، تضعیف نیروی نظامی دشمن است».^{۳۳} به عبارتی این اصل، طرفین درگیری را ملزم به تفکیک اهداف نظامی از یک سو و اهداف غیرنظامی و غیرنظامیان از سوی دیگر می‌کند و مبین آن است که استفاده از هر نوع سلاح در درگیری‌های مسلحانه صرفاً باید علیه نظامیان و مبارزان در جنگ به کاربرده شود و به هیچ عنوان اثر سلاح نباید به جمعیت غیرنظامی سرایت کند.^{۳۴}

بنابراین هر نحو استعمال تسلیحاتی موشک بالستیک که اثر برخاسته از آن، خواه‌ناخواه متوجه جمعیت غیرنظامی شود، برخلاف اصل تفکیک بوده و ناقض این اصل بنیادین حقوق بین‌الملل بشردوستانه خواهد بود.^{۳۵}

ب. اصل تناسب

طبق این اصل که ریشه در کنوانسیون ۱۹۰۷ لاهه دارد: حق متخاصمین برای استفاده از آسیب به دشمن نامحدود نیست. به همین سبب، مبارزان بدون ملاحظه وضعیت غیرنظامیان یا اشیاء یا اماکن غیرنظامی، حق استفاده از سلاح را ندارند. به عبارتی به‌کارگیری هر نوع سلاح باید در تناسب با هدفی باشد که متخاصمین به دنبال آن هستند. لذا هرگونه منفعت نظامی که از استعمال سلاح حاصل می‌شود، باید به‌مراتب بیشتر از خسارت واردشده به غیرنظامیان و اهداف

31. Kolb, Robert, Hyde, Richard, *An Introduction to the International Law of Armed Conflicts*, Hart Publishing, 2008, p. 79.

32. U.K. Ministry of Defence (MOD), *The Manual of the Law of Armed Conflict*, Oxford University Press, 2004, p.21.

33. *Ibid.*

34. Jean-Marie Henckaerts and Louise Doswald-Beck, *Customary International Humanitarian Law*, Oxford University Press, 2005.

35. Delissen, Astrid, *Humanitarian Law of Armed Conflict: Challenges Ahead*, Springer, 1991, p. 17.

غیرنظامی باشد.

بنابراین آنچه در رعایت اصل تناسب واضح است، نبود اختلاف مشهود میان مزیت نظامی به‌دست‌آمده و ازدست‌رفتن جان غیرنظامیان و تخریب اشیاء و اماکن غیرنظامی در نتیجه کاربرد موشک بالستیک خواهد بود.^{۳۶} به همین دلیل، استعمال موشک بالستیک منوط به به‌حداقل- رساندن آسیب‌های جانبی یا تصادفی برخاسته از انهدام کلاهک موشک بالستیک است که مقتضی است هرگونه اقدام احتیاطی ناشی از آن سنجیده و ارزیابی شود. همچنین بایسته است طرفین درگیری اقدامات احتیاطی منطقی را برای جداسازی و تفکیک غیرنظامیان از اهداف نظامی انجام دهند و از قراردادن اهداف نظامی در میان جمعیت و اماکن غیرنظامی خودداری کنند.^{۳۷}

با توضیحات فوق مشخص می‌شود میان اصول تفکیک و تناسب، تمایزاتی وجود دارد. اصل تفکیک مستلزم آن است که مبارزان بین نظامیان دشمن، که تهدیدی واضح و قطعی محسوب می‌شوند، و غیرمسلحین، تفاوت قائل شوند. اما در اصل تناسب به متخصصین اجازه داده می‌شود تا با دانستن اینکه ممکن است برخی از افراد غیرمتخصص از به‌کارگیری سلاح آسیب ببینند، به رزمایش خود ادامه دهند.^{۳۸} به‌عنوان مثال اگر تیرانداز دشمن در مخفی‌گاه بیابانی دورافتاده و منزوی دیده شود، می‌توان با موشک بالستیک حامل کلاهک ۲۰۰۰ پوندی او را هدف قرار داد. این نوع عملیات، منجر به نقض هیچ‌گونه اصل تناسب نخواهد شد، چرا که هیچ غیرنظامی یا اشیای غیرنظامی در منطقه موردنظر وجود نداشته و تراکم جمعیتی در میان نبوده است که نگران‌کننده باشد. اما در عین حال، کشتن تیرانداز در منطقه غیرنظامی پرتراکمی مانند فروشگاه، با نارنجک دستی، به‌وضوح، نقض اصل تناسب است.^{۳۹}

ج. اصل ضرورت

طبق این اصل، همه طرف‌های درگیری موظف به اتخاذ تدابیری هستند که برای فائق آمدن بر دشمن لازم و ضروری باشد. بدین موجب متخصصین نباید به دنبال تخریب هرچه بیشتر اموال دشمن یا نیروهای نظامی دشمن باشند بلکه تا آنجا که ممکن است باید خساراتی را به طرف مقابل تحمیل کنند که برای غلبه بر آنان لازم و ضروری به نظر برسد.

به همین دلیل است که در اعلامیه ۱۸۶۸ سن پترزبورگ، تنها هدف نظامی مشروع برای نظامیان،

36. O'Donovan, Oliver, *The Just War Revisited*, Cambridge University Press, 2003, p. 62.

37. Department of Defense, *Conduct of the Persian Gulf War*, United States Govt. Printing Office, 1992, p. 615.

38. U.S. Army Marine Corps, *Counterinsurgency Field Manual*, University of Chicago Press, 2007, p. 56.

39. Dinstein, Yoram, *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, Cambridge University Press, 2016, p. 121.

هدفی است که منجر به تضعیف نیروهای دشمن شود و بخشی از نیروهای دشمن را ناتوان کند. استفاده از تسلیحات و وسایل جنگی که شدت آسیب به نظامیان را افزایش می‌دهد یا تخریب و صدمه گسترده‌ای به اشیاء و اماکن غیرنظامی وارد می‌کند، موجب تجاوز و عدول از اصل ضرورت خواهد شد.

بند ۳ ماده ۵۷ پروتکل اول الحاقی در تأکید بر این اصل چنان اشعار می‌دارد که هنگامی که لازم باشد میان چندین هدف نظامی، یک مورد برای اقدام نظامی انتخاب شود، هدفی باید تعیین شود که سبب آسیب کمتر به حیات نظامی و غیرنظامی شود.

د. اصل منع درد و رنج غیر ضروری

مفهوم اصل درد و رنج غیر ضروری در حقوق مخاصمات مسلحانه، موضوعی است که برای مبارزان و نه غیرنظامیان قابل اعمال خواهد بود. لذا این اصل برخلاف سایر اصولی که تا اینجا نام برده شد، برای مهار رنج مضاعف وارد شده بر نظامیان و مبارزان طرف مقابل است.

این اصل در بخش دوم ماده ۳۵ پروتکل یکم الحاقی تجلی یافته است به نحوی که استفاده از هرگونه سلاح که باعث ایجاد صدمه اضافی و مضاعف به نظامیان شود، ممنوع خواهد بود.

بدین سبب در استفاده و به‌کارگیری هر نوع موشک بالستیک با بردهای مختلف باید به دنبال کسب مزیت نظامی حاصل از انهدام کلاهک موشک بود تا ایجاد آسیب و صدمه به نظامیان. به همین دلیل است که استفاده از تسلیحاتی مانند گلوله‌های انفجاری، گازهای سمی و خفه‌کننده در کلاهک موشک بالستیک که موجب ازدیاد صدمات وارد شده به نظامیان می‌شود و مزیت نظامی چندانی را افزوده نمی‌کند، اسباب ممنوعیت استعمال چنین موشک‌هایی را رقم می‌زند.

دیوان بین‌المللی دادگستری در رأی نظریه مشورتی خود درباره مسئله استفاده از سلاح‌های هسته‌ای، رنج غیر ضروری را به معنای آسیب قابل اجتنابی که بزرگ‌تر از اهداف نظامی به‌دست آمده باشد، در نظر می‌گیرد.^{۴۰}

بنابراین نکته اصلی در این مبحث آن است که صرف ایجاد آسیب مضاعف به مبارزان، ملاک ارزیابی در خصوص ممنوعیت موشک بالستیک نیست، بلکه سؤال این است که آیا درد و رنج ناشی از اصابت کلاهک موشک، با مزیت نظامی به‌دست آمده اساساً تناسب دارد یا خیر؟

قواعد کلی مربوط به سلاح در منابع حقوق بین‌الملل مبین نشأت آنان از چهار اصل بنیادین فوق‌الذکر است که در جدول ذیل معلوم شده است.

40. ICJ Report, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion, 1996, para. 78.

معاهدات

بند ۲ ماده ۳۵ پروتکل یکم الحاقی ۱۹۷۷	منع کاربرد هر نوع سلاح، پرتابه و روش‌های جنگی که باعث ایجاد صدمات اضافی یا رنج‌های غیرضرور می‌شوند.
بند ۳ ماده ۳۵ و ماده ۵۵ پروتکل یکم الحاقی ۱۹۷۷	منع کاربرد تسلیحاتی که باعث آسیب‌های گسترده، طولانی‌مدت و شدید به محیط طبیعی می‌شود.
بند ۴ ماده ۵۱ پروتکل یکم الحاقی ۱۹۷۷	منع به‌کارگیری سلاحی که نتواند به یک هدف نظامی خاص هدایت شود و به تبع آن، ماهیتی غیرتفکیک‌آمیز برای هدف‌قراردادن اهداف نظامی و غیرنظامیان یا اشیاء غیرنظامی داشته باشد.
بند ۵ ماده ۵۱ پروتکل یکم الحاقی ۱۹۷۷	منع حملات از طریق بمباران یا موشک که ممکن است باعث از بین رفتن جان غیرنظامیان، آسیب‌دیدگی به غیرنظامیان، صدمه به اشیاء غیرنظامی یا ترکیبی از آن‌ها شود.

حقوق بین‌الملل عرفی

قاعده ۷۰ حقوق بشردوستانه عرفی	ممنوعیت استفاده از سلاحی که ماهیتاً باعث ایجاد صدمات اضافی یا رنج‌های غیرضرور شود. ^{۴۱}
قاعده ۷۱ حقوق بشردوستانه عرفی	ممنوعیت استفاده از سلاح‌هایی که به طور طبیعی غیرقابل تفکیک هستند. ^{۴۲}
قاعده ۱۳ حقوق بشردوستانه عرفی	منع حملات از طریق بمباران یا موشک به عنوان هدف نظامی واقع در شهر، روستا یا منطقه‌ای که محصور در پوشش غیرنظامی باشد. ^{۴۳}
قاعده ۴۵ حقوق بشردوستانه عرفی	ممنوعیت استفاده از روش‌ها یا سلاح‌هایی که باعث ایجاد خسارت گسترده، طولانی‌مدت و شدید به محیط‌زیست شود. ^{۴۴}
قاعده ۱۴ حقوق بشردوستانه عرفی	منع حملاتی که انتظار می‌رود منجر به تلفات غیرنظامیان، صدمه به غیرنظامیان، ایراد خسارت به اموال غیرنظامی یا مجموع آن شده و از مزیت نظامی دقیق و مستقیم پیش‌بینی شده بیشتر باشد. ^{۴۵}

41. Henckaerts, Jean-Marie, Doswald-Beck, Louise, *Customary International Humanitarian Law: Volume 1, Rules*, UK, Cambridge University Press, 2005, p. 237.

42. *Ibid.*, p. 244.

43. *Ibid.*, p. 43.

44. *Ibid.*, p. 151.

45. *Ibid.*, p. 44.

۲-۲. ممنوعیت یا محدودیت‌های خاص مربوط به موشک بالستیک در قواعد

بین‌المللی

از زمان استفاده از موشک به‌عنوان پرتابه‌ای برای حمل کلاهک‌های تسلیحاتی، تلاش‌های زیادی چه از جانب سازمان ملل و چه خارج از آن صورت گرفته است که عجلتاً هیچ‌کدام منجر به ایجاد یک قاعده در این زمینه نشده است. لذا باید گفت در حقوق بین‌الملل عمومی، قاعده الزام‌آوری که صرفاً به مسئله موشک بالستیک و موقعیت قانونی آن پرداخته باشد، وجود ندارد. در ذیل به بررسی رژیم‌های چندجانبه و بین‌المللی مربوط به موشک بالستیک پرداخته خواهد شد تا درستی گزاره فوق نمایان شود.

الف. رژیم کنترل فناوری موشکی (MTCR)^{۴۶}

با شلیک اولین موشک بالستیک توسط آلمان در اواخر جنگ جهانی دوم، دو ابرقدرت وقت یعنی ایالات متحده آمریکا و اتحاد جماهیر شوروی، فناوری ساخت این سلاح را به دست آوردند و انحصار آن را در اختیار گرفتند. با گذشت زمان، نگرانی در خصوص گسترش فناوری ساخت و استفاده از موشک بالستیک به دغدغه اصلی ایالات متحده آمریکا تبدیل شد و به همین مناسبت، با دعوت از اعضای گروه $G7^{۴۷}$ نظامی را تشکیل داد تا مانع توسعه و گسترش موشک‌های بالستیک توسط سایر کشورها شود که «رژیم کنترل فناوری موشکی»^{۴۸} لقب گرفت.

هدف این رژیم آن بود که از طریق کنترل نقل و انتقالات تجهیزات و فناوری‌های دخیل در سامانه‌های موشکی بالستیک، از خطر گسترش آن جلوگیری کند. لذا رژیم کنترل فناوری موشکی، هیچ قاعده‌ای در خصوص چگونگی وضعیت حقوقی استفاده از موشک‌های بالستیک ارائه نمی‌دهد بلکه صرفاً یک نظام کنترل مؤثر صادرات است که هر یک از ۳۵ عضو آن (که از مهم‌ترین تولیدکنندگان و صادرکنندگان قطعات موشکی هستند) می‌توانند داوطلبانه از دستورالعمل‌های صادراتی این رژیم مبنی بر خودداری از انتقال اقلام مقرر به دیگر کشورها تبعیت کنند.^{۴۹}

46. Missile Technology Control Regime (MTCR)

47. یک سازمان بین‌دولتی متشکل از هفت قدرت اقتصادی بزرگ دنیا که شامل کشورهای کانادا، فرانسه، آلمان، ایتالیا، ژاپن، انگلستان و ایالات متحده آمریکا است.

48. Missile Technology Control Regime (MTCR)

49. Ozga, Deborah A., "A Chronology of the Missile Technology Control Regime", *Nonproliferation Review*, Vol. 1, Issue 2, 1998, p. 68.

ب. کردارنامه لاهه در خصوص جلوگیری از گسترش موشک‌های بالستیک (HCoC)^{۵۰}

با گسترش فناوری موشک‌های بالستیک که در اواخر دهه ۱۹۹۰ شدت یافته بود، نگرانی در خصوص توسعه سلاح مزبور افزایش یافت، چرا که رژیم کنترل فناوری موشکی نتوانسته بود تعهدات حقوقی و الزام‌آوری را بر جامعه ملل و حتی خود اعضا تحمیل کند. به همین منظور، اعضا در جلسه عمومی سال ۱۹۹۹ تصمیم گرفتند در لوای چندجانبه‌گرایی، سندی را تصویب کنند که بتواند یک هنجار بین‌المللی را در سطح جامعه جهانی وضع کند. نشست‌های متعددی در پاریس، مادرید و در نهایت، لاهه با حضور نمایندگان اکثر کشورهای عضو ملل متحد^{۵۱} برگزار شد و کردارنامه‌ای در نوامبر ۲۰۰۲ در شهر لاهه به تصویب رسید که به «کردارنامه لاهه در خصوص جلوگیری از گسترش موشک‌های بالستیک»^{۵۲} معروف شد.^{۵۳} هرچند کردارنامه در پوشش چندجانبه‌گرایی به امضای ۹۰ کشور رسید که امروزه تعداد اعضای آن به ۱۴۳ کشور هم می‌رسد، همچنان فاقد جایگاه حقوقی در سطح جامعه جهانی است، چرا که معاهده بین‌المللی به معنای آنچه در حقوق بین‌الملل گفته می‌شود نیست و همان‌طور که در مقدمه آن هم قید شده است صرفاً ماهیت غیررسمی و داوطلبانه دارد و تحشیه‌ای بر رژیم کنترل فناوری موشکی است و فاقد هرگونه جایگاه حقوقی بین‌المللی است.^{۵۴}

ج. سازمان ملل متحد

در دسامبر ۱۹۹۹ مجمع عمومی سازمان ملل به ابتکار ایران،^{۵۵} قطعنامه‌ای را به تصویب رساند

50. The Hague Code of Conduct against Ballistic Missile Proliferation

۵۱. جمهوری اسلامی ایران از معترضین تصویب این سند بود و فقط در نشست اول یعنی پاریس شرکت و از امضای این سند خودداری کرد. ایران در این نشست، ضمن آنکه رژیم کنترل صادرات فناوری موشکی را به شدت تبعیض‌آمیز توصیف کرد، تصویب کردارنامه این رژیم را سبب محروم شدن ایران از توسعه برنامه‌های دفاعی و نظامی مشروع خود دانست و معتقد بود چنانچه بخواهد اقدامی در خصوص مسئله موشکی صورت گیرد، فقط باید از جانب سازمان ملل و ارکان وابسته به آن باشد نه اینکه برخی کشورهای انحصارطلب، در لوای چندجانبه‌گرایی به این مسئله بپردازند. ن.ک:

Pirseyedi, Bobi, *Arms Control and Iranian Foreign Policy: Diplomacy of Discontent (Routledge Studies in Middle Eastern Politics)*, UK, Routledge, 2012, p. 148.

52. The Hague Code of Conduct against Ballistic Missile Proliferation

۵۳. بعضی از مفاد این کردارنامه در خصوص اقدامات مربوط به شفاف‌سازی کشورها در حوزه موشکی، اعتراضات شدید برخی دیگر از کشورها از جمله ایران، چین، هند و پاکستان را در پی داشت. کردارنامه از دولت‌ها می‌خواست سالانه اطلاعات موشک‌های بالستیک خود را نظیر تعداد و نوع موشک‌ها، سایت‌های آزمایش و زمان و مکان پرتاب موشکی اعلام کنند. ن.ک:

Stockholm International Peace Research Institute. *SIPRI Yearbook 2003: Armaments, Disarmament and International Security (SIPRI Yearbook Series)*, Oxford University Press, 2003, p. 757-8.

54. Joyner, Daniel H., *International Law and the Proliferation of Weapons of Mass Destruction (Oxford Monographs in International Law)*, UK, Oxford University Press, 2009, p. 42.

۵۵. طرح قطعنامه مذکور از سوی جمهوری اسلامی ایران، اقدامی بود برای خنثی‌سازی تلاش‌های جمع محدود کشورهای عضو رژیم کنترل فناوری موشکی برای تحمیل نظرات خود به‌عنوان نظرات جامعه بین‌المللی. ایران به دنبال آن بود که طی

که در آن از دبیرکل خواسته شده بود نظرات همه کشورهای در خصوص مسئله موشکی را در همه ابعاد آن پیگیری کند و گزارش خود را به پنجاه و پنجمین اجلاس مجمع عمومی سازمان ملل تحویل دهد.^{۵۶} به همین منظور، هیئتی از کارشناسان دولتی توسط دبیرکل به درخواست مجمع عمومی در قطعنامه ۵۵/۳۳ تشکیل شد و در آن هیئتی متشکل از نمایندگان ۲۳ کشور از جمله ایران، مسئول تهیه گزارش از بررسی مسئله موشکی در همه ابعاد آن شدند.^{۵۷} هیئت در مجموع سه گزارش از بررسی ابعاد مختلف موشکی در ۲۰۰۲، ۲۰۰۴ و ۲۰۰۸ تهیه و به مجمع عمومی ارائه کرد. اما باید اذعان داشت، گزارش‌های هیئت، صرفاً انعکاسی از نگرانی‌های جامعه بین‌المللی در خصوص تشدد در وضعیت حقوقی موشک‌های بالستیک است و به هیچ عنوان قاعده الزام‌آور حقوقی وضع نمی‌کند بلکه فقط به تدوین و تحریر آن کمک می‌کند.^{۵۸} اما تا کنون هیچ اراده‌ای از سوی جامعه بین‌الملل در خصوص تدوین قاعده حقوقی در زمینه مسئله موشکی وجود نداشته و این زمینه با فقدان قانون مواجه است. آنچه از ماحصل مطالب فوق برمی‌آید، نبود قانونی الزام‌آور در حوزه موشک‌های بالستیک است.

به همین جهت، عدم اتفاق نظر در خصوص ارزیابی وضعیت حقوقی موشک‌های بالستیک، به معضلی در جامعه بین‌المللی بدل شده است که تصمیم‌گیری در این زمینه را سخت کرده است. لذا در این بین، اغراض سیاسی قدرت‌های بین‌المللی که قرین توجیهات بی‌اساس حقوقی آنان شده است، مناطی برای اعمال نظر در باب مشروعیت یا عدم مشروعیت کاربرد موشک‌های بالستیک شده است. پس اکنون زمان آن فرارسیده است تا با امعان نظر در قواعد عام حقوق بین‌الملل راجع به سلاح، ارزیابی حقوقی خود را نسبت به این موضوع تکمیل کرد.

بررسی‌های فوق نشان از آن دارد که طبق ماده ۳۶ پروتکل یکم الحاقی، هیچ‌گونه ممنوعیتی در رابطه با کاربرد موشک بالستیک به‌عنوان سلاح وجود ندارد. نه قواعد خاص حقوق بین‌الملل، قاعده الزام‌آوری را درباره منع کاربرد موشک بالستیک وضع می‌کند و نه اصول بنیادین حقوق بین‌الملل بشردوستانه، موشک بالستیک را به‌خودی‌خود، سلاح ممنوعه معرفی می‌کند. اینکه در آخرین قطعنامه مجمع عمومی سازمان ملل متحد که حول موضوع موشک‌های بالستیک بوده است، بر لزوم قانونگذاری و تدوین مقررات مربوط به کاربرد و بهره‌مندی از موشک‌های بالستیک

گزارش‌هایی که توسط هیئت کارشناسان انجام می‌شود نشان دهد وفاقی میان جامعه بین‌الملل در خصوص مسئله موشکی وجود ندارد و تصمیمات رژیم و کردارنامه لاهه، فاقد جاهت حقوقی و قانونی است.

56. General Assembly Resolution 54/54, *Missile*, GA/RES/54/54, (1 December 1999), para. 6, Retrieved from: <https://undocs.org/A/RES/54/54>.

57. General Assembly Resolution 55/33, *United Nation study on disarmament and non-proliferation education*, GA/RES/55/33, (20 November 2000), para. 7, Retrieved from: <https://undocs.org/A/RES/55/33>

58. Report of The Secretary-General, *The issue of missiles in all its aspects*, A/57/229, (23 July 2002), para. 6, Retrieved from: <http://www.undocs.org/A/57/229>.

در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی تأکید شده است، مبین فقدان نص صریح قانونی در حوزه مورد نظر است که دولت‌ها را بر سر موقعیت قانونی این جنگ‌افزار مخیر داشته است.^{۵۹} لذا استعمال موشک بالستیک به‌عنوان سلاح، بالقوه ممنوع نیست بلکه این روش و شرایط خاص استفاده از آن است که آن را در محدودیت قانونی و حقوقی قرار می‌دهد.^{۶۰} به بیانی دیگر، یافته تحقیق تا بدین جا مبین ماهیت قانونی موشک بالستیک است اما چنانچه کاربرد این سلاح، منطبق بر اصول چهارگانه حقوق بین‌الملل بشردوستانه نباشد و قواعد کلی مربوط به سلاح در حقوق بشردوستانه را که منبعث از معاهده و عرف است نقض کند، کاربرد آن علی‌رغم ماهیت مجاز خود، نامشروع و غیرقانونی است. به همین منظور، نتیجه‌گیری در خصوص مشروعیت یا عدم مشروعیت کاربرد موشک بالستیک، تنها به روش و شیوه به‌کارگیری آن بستگی دارد.^{۶۱}

۳. ارزیابی نهایی در تعیین وضعیت قانونی موشک بالستیک: داده‌های تجربی

جهت تعیین ارزیابی نهایی قانونی بودن یا منع استعمال این جنگ‌افزار باید به سراغ داده‌های تجربی رفت تا بتوان در هر مورد به نتیجه مطلوب رسید.^{۶۲} لذا باید طیف وسیعی از عوامل فنی، نظامی، پزشکی و محیطی را بررسی کرد تا از این رهگذر، مشروعیت یا عدم مشروعیت کاربرد موشک بالستیک به‌طور موردی ارزیابی شود.^{۶۳} موشک بالستیک، از یک کلاهک پر از مواد منفجره استفاده می‌کند تا با انفجار و پراکنده‌شدن ترکش‌های آن، اثر تخریبی خود را برجای گذارد. لذا ترکیبی از انفجار و ترکش، سازوکار ایجاد آسیب و ازبین‌بردن اهداف مورد نظر در موشک بالستیک است.^{۶۴} بنابراین در ابتدای ارزیابی وضعیت حقوقی موشک بالستیک، کلاهک و تسلیحات به‌کاررفته در آن بررسی خواهد شد.^{۶۵} به عبارتی باید مشخص شود که مهمات به‌کاررفته در کلاهک به‌طور حتم سبب ایجاد آسیب بیش از اندازه نسبت به آنچه برای رسیدن به هدف نظامی ضروری است

59. General Assembly Resolution, *The Hague Code of Conduct against Ballistic Missile Proliferation*, GA/RES/75/60, (7 December 2020), para. 2, Retrieved from: <https://undocs.org/en/A/RES/75/60>.

60. ICRC, "Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949", *International Review of the Red Cross*, JUNE 2020, para. 1402.

61. *Ibid.*

62. ICRC, *op. cit.*, p. 17,18.

63. *Ibid.*

64. Boothby, William, *Weapons and the Law of Armed Conflict*, Oxford University Press, 2016, p. 218

65. Demeyere, Bruno, "Missile Warfare", *Oxford Public International Law (OPIL)*, 2006, para. 17; Retrieved from: <https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law/epil/9780199231690/law-9780199231690-e339?prd=EPIL>

نخواهد شد.^{۶۶} به همین دلیل، چنانچه کلاهک موشک بالستیک، پُر از تسلیحات کشتار جمعی و نامتعارفی باشد که به سبب ویژگی‌های غیرمعمول آن، سبب ایجاد درد و رنج بیش از اندازه و غیرضرور به نظامیان و غیرنظامیان شود، در زمره تسلیحات غیرقانونی قرار می‌گیرد، هرچند کاربرد آن به‌طور خاص منع نشده باشد.^{۶۷}

به‌علاوه، آسیب شدید و عوارض طولانی‌مدت و جبران‌ناپذیر ناشی از اصابت کلاهک موشک بالستیک بر محیط طبیعی، ازجمله عوامل دیگری است که می‌تواند استفاده از موشک را تحت‌الشعاع خود قرار دهد.^{۶۸} آزمایش‌ها و سایر داده‌های تجربی بعد از هر آزمایش موشکی می‌تواند نشان دهد که پس از اصابت موشک بالستیک به هدف، چه نوع مواد مخرب و زیان‌باری توسط موشک بر جای مانده است که سبب بروز آسیب‌های زیست‌محیطی شده است. بند ۳ ماده ۳۵ پروتکل یکم الحاقی، آستانه آسیب هر سلاحی بر محیط طبیعی را مشخص می‌کند که به‌موجب آن، چنانچه اثر برخاسته از شلیک موشک بالستیک، سبب خسارت گسترده، درازمدت و شدید به محیط‌زیست شود، باید استعمال آن را خلاف حقوق بین‌الملل بشردوستانه دانست.^{۶۹}

همچنین مسئله مهم دیگری که در مذاقه زوایای قانونی موشک بالستیک مدنظر است، اثرات پزشکی است که از اصابت کلاهک تسلیحاتی موشک، بر قربانیان و نظامیان تحمیل می‌شود. به‌طور خاص، موشک بالستیکی که سازوکار عملیاتی آن به‌وسیله انفجار و پراکندن قطعات و ترکش‌های خود به اطراف است، اغلب باعث ایراد آسیب‌های جدی در وضعیت فیزیولوژی قربانیان و نظامیان می‌شود و نقص‌های آناتومیک یا ناتوانی آناتومیک آنان را به دنبال دارد.^{۷۰} هرچند چنین اثرات برخاسته‌ای از موشک بالستیک، به‌واسطه ماهیت عملیاتی که این سلاح دارد، غیرقابل انکار است، چنانچه آسیب‌های واردشده که به‌واسطه کلاهک‌های انباشته از تسلیحات با قدرت پراکندگی بالا و نامتعارف، منجر به ایراد آسیب‌هایی مضاعف و غیرضرور به نظامیان شود، ممنوعیت کاربرد پرتابه موردنظر، امری متقن در حقوق بین‌الملل بشردوستانه است.^{۷۱}

نکته آخری که باید علاوه بر نکات فوق، در ارزیابی تجربی لحاظ شود، توانایی موشک موردنظر در رعایت اصل تفکیک خواهد بود. این واقعیت که تسلیحات و مهمات به‌کاررفته در موشک بالستیک، صرفاً برای تعیین مشروعیت آن کافی است، گزاره‌ای نادرست است. تسلیحاتی نظیر موشک، راکت و توپخانه‌های دوربرد که به نحوی، وسایل حمل و تحویل سلاح شناخته می‌شوند، به سبب ویژگی

66. Sassòli, Marco, "Autonomous Weapons and International Humanitarian Law: Advantages, Open Technical Questions and Legal Issues to be Clarified", *Naval War College*, Vol. 90, 2014, p. 320.

67. Kalshoven, Frits, and Liesbeth Zegveld, *Constraints on the Waging of War: An Introduction to International Humanitarian Law*, Cambridge University Press, 2011, p. 137.

68. ICRC, *op. cit.*, p. 20.

69. Boothby, *op. cit.*, p. 221.

70. ICRC, *op. cit.*, pp. 18-9.

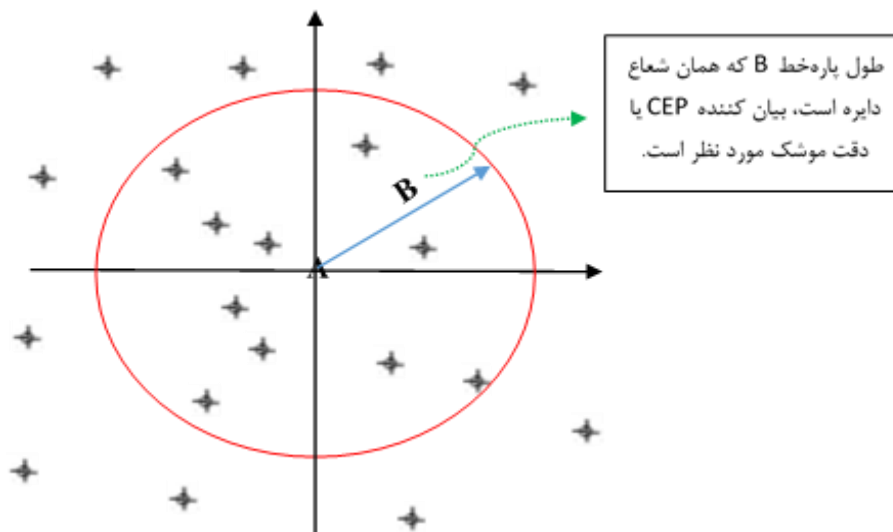
71. Boothby, *op. cit.*, p. 222.

جنبشی و محرکه آنان، دارای بیشترین اهمیت در مسائل مربوط به بررسی سلاح در حقوق بین‌الملل بشردوستانه هستند. به عبارتی در این‌گونه تسلیحات که کنترل پرتابه بعد از پرتاب، تقریباً از دسترس اپراتور و عامل انسانی خارج است، موضوع تفکیک، اهمیت دوچندان پیدا می‌کند.^{۷۲}

پرتابه موردنظر باید بتواند به سمت هدف نظامی مقرر هدایت شود و توان تفکیک اهداف نظامی از غیرنظامی را داشته باشد. در صورتی که موشک بالستیک (اعم از کوتاه‌برد، میان‌برد یا قاره‌پیما) نتواند به‌دقت اهداف نظامی را از اهداف غیرنظامی تفکیک کند نیز در زمره تسلیحات ممنوعه قرار می‌گیرد.^{۷۳} این مختصه، شرط لازم مشروعیت شلیک هر موشک بالستیک است.

از این رو باید توانایی موشک بالستیک را در رعایت اصل تفکیک، منتج از دقت بالای موشک یا CEP پایین آن دانست. در حقیقت، اندازه‌گیری دقت هر موشک با واحدی به نام CEP^{۷۴} (دایره خطای احتمالی) سنجیده می‌شود که امروزه تنها معیار تجربی در ارزیابی داده‌های موشکی مربوط به اصل تفکیک است. CEP شعاع دایره‌ای به مرکز هدف موردنظر است که نیمی از موشک‌های شلیک‌شده در محیط آن دایره قرار می‌گیرند. یعنی اگر مطابق شکل زیر، ۲۰ موشک به منظور اصابت به نقطه هدف A پرتاب شده باشند، باید دایره‌ای به مرکز A ترسیم شود تا نیمی از موشک‌های شلیک‌شده یعنی ۱۰ موشک پرتابی در محیط آن قرار گیرند. با ترسیم دایره، شعاع آن یعنی طول پاره خط B، CEP موشک موردنظر را مشخص می‌کند.

72. *Ibid*, p. 219.

73. International Committee of the Red Cross (ICRC), *Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I)*, 8 June 1977, Retrieved from: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b36b4.html>.

74. Circular Error Probable (CEP): دایره‌ای که نیمی از موشک‌های پرتاب‌شده درون آن قرار می‌گیرد.

با توجه به توضیح فوق، هرچه CEP موشک کوچک‌تر باشد، موشک دقیق‌تری خواهد شد.^{۷۵} لذا در خصوص ارزیابی مشروعیت کاربرد موشک بالستیک باید در هر مورد، به سنجش دقت موشکی پرتاب‌شده یا CEP موشک پرداخت.

به‌عنوان مثال، تصاویر ماهواره‌ای از آخرین حمله موشکی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی به پایگاه هوایی عین‌الاسد آمریکا، CEP موشک‌های ایران را در حدود کمتر از ۱۰۰ متر نشان می‌داد؛^{۷۶} یعنی به عبارتی، بیشترین میزان دقتی که موشک‌های بالستیک می‌توانند داشته باشند. هرچند با تحویل این داده نیز نتیجه‌گیری کلی حاصل نمی‌شود، روشن است که جمهوری اسلامی ایران در مسیر درستی از کاربرد مشروع موشک بالستیک به سبب توانایی موشک‌ها در رعایت اصل تفکیک قرار دارد.^{۷۷}

در پایان به‌طور کلی موشک بالستیک از جمله فقراتی است که صحبت بر سر مشروعیت و عدم مشروعیت استعمال آن را باید منوط به بررسی داده‌های تجربی حملات و مواقع خاص دانست. به‌عنوان مثال، استفاده از موشک بالستیک دوربرد، در حمله به هدف نظامی در مکانی دورافتاده و خالی از تراکم شهری می‌تواند به‌رغم دقت پایین یا CEP بالای موشک، سلاح متعارف و مشروع قلمداد شود اما استفاده از همان موشک در حمله‌ای به هدفی نظامی در مکانی با تراکم بالای غیرنظامی و مسکونی، از آن سلاح نامشروع بسازد.

۴. ایران و فعالیت‌های موشکی بالستیک

امروزه قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت سازمان ملل، تنها تعهد و محدودیتی است که علاوه بر نکات فوق، ممکن است فعالیت‌های موشکی جمهوری اسلامی را تحت‌الشعاع خود قرار دهد. لذا در بررسی وضعیت حقوقی فعالیت‌های موشکی ایران، قطعنامه ۲۲۳۱ را نیز باید در ارزیابی خود گنجانند. تا قبل از تصویب قطعنامه ۲۲۳۱، آنچه فعالیت‌های موشکی ایران را محدود می‌کرد، بند ۹ اجرایی قطعنامه ۱۹۲۹ بود که صراحتاً بیان می‌داشت: «ایران حق داشتن هرگونه فعالیت در خصوص موشک‌های بالستیک که دارای قابلیت^{۷۸} حمل کلاهک هسته‌ای باشد نخواهد داشت و هرگونه پرتاب موشک با استفاده از فناوری موشک‌های بالستیک ممنوع خواهد بود».^{۷۹} اما با

۷۵. موشک‌های بالستیک، بسته به بُرد آنان دارای CEP‌هایی از ۱۰۰ متر تا حتی ۲۰ کیلومتر هستند. ن.ک:

Report of The Secretary-General, *The Issue of Missiles in All Its Aspects*, A/57/229, (23 July 2002), para. 6, Retrieved from: <http://www.undocs.org/A/57/229>.

۷۶. Savelsberg, Ralph, "Massive Improvement' In Accuracy of Iran Missiles Over Scud-B", Retrieved from: <https://breakingdefense.com/2020/01/massive-improvement-in-accuracy-of-iran-missiles-over-srud-b/>; Last Visit: 5/2020.

۷۷. Heinegg, Wolff Heintschel, *International Humanitarian Law and New Weapon Technologies* (34th Round Table on Current Issues of International Humanitarian Law), FrancoAngeli, 2012, p. 109.

۷۸. Capable of delivering nuclear weapons

۷۹. Security Council Resolution, S/RES/1929.

تصویب قطعنامه ۲۲۳۱، نه‌تنها مفاد قطعنامه ۱۹۲۹ بلااثر شد، بلکه لحن قطعنامه ۲۲۳۱ درباره مسئله موشکی ایران تغییر پیدا کرد و به‌موجب بند ۳ پیوست دوم قطعنامه ۲۲۳۱، ایران تنها از فعالیت‌های موشکی بالستیکی که به منظور حمل کلاهک هسته‌ای طراحی^{۸۱} شده باشد محروم شد.^{۸۲} همچنین لحن ادبیات این قطعنامه نشان می‌دهد قطعنامه ۲۲۳۱ الزام‌آوری سند پیش از خود در خصوص ایران را ندارد و به لحاظ فنی، درخواست غیرالزام‌آور محسوب می‌شود.^{۸۳} در قطعنامه ۱۹۲۹ سال ۲۰۱۰، شورای امنیت از واژه «shall not» برای تحریم فعالیت‌های موشکی ایران استفاده می‌کند که ممنوعیتی آشکار و الزام‌آور را بیان می‌دارد؛ در صورتی که قطعنامه ۲۲۳۱ از واژه «called upon» که تنها به معنای فراخواندن از انجام‌دادن کاری (کمی مبهم و قابل شک) است اکتفا می‌کند؛^{۸۴} مضاف بر اینکه هدف و مقصود از قطعنامه ۲۲۳۱ و توافق ضمیمه آن یعنی برجام، تحدید و اعمال محدودیت‌هایی ناظر بر برنامه هسته‌ای ایران بوده است نه توان موشکی و نظامی جمهوری اسلامی؛ لذا مسئله موشکی ایران از جمله موضوعات فرعی این قطعنامه محسوب می‌شود و می‌بایست کلیه محدودیت‌ها و ابهامات در تفسیر قطعنامه را معطوف به برنامه هسته‌ای ایران قلمداد کرد. بنابراین از آنجا که قصد و نیت صادرکنندگان قطعنامه، در ارتباط با حوزه موشکی ایران نبوده است، بند مذکور آن هم در پیوست قطعنامه نمی‌تواند به هیچ عنوان تعهد الزام‌آوری را بر جمهوری اسلامی تحمیل کند^{۸۵} چرا که فعالیت‌های موشکی ایران قابل ارزیابی و بحث در چارچوب قطعنامه ۲۲۳۱ نیست. بدین ترتیب، علی‌رغم اینکه بند ۳ پیوست قطعنامه، تعهد الزام‌آوری را در رابطه با کاربرد موشک بالستیک بر ایران تحمیل نمی‌کند، جمهوری اسلامی بارها در مقام بیان و عمل، پایبندی خود را به مفاد سند مزبور نشان داده است و موشک‌های بالستیک خود را فاقد طراحی لازم برای حمل کلاهک هسته‌ای برشمرده است.^{۸۵}

80. Designed to be capable of delivering nuclear weapons

۸۱. از آنجا که تمامی موشک‌های بالستیک، طبیعتاً و فی‌الذات، قادر به حمل کلاهک‌های هسته‌ای خواهند بود، درج عبارت «Capable» بدین معنی است که ایران از انجام هرگونه فعالیت موشکی بالستیک نهی شده است چرا که هر موشک بالستیکی، «capable of delivering nuclear weapons» محسوب می‌شود. اما قطعنامه ۲۲۳۱، قبل از درج این عبارت، کلمه «Designed» را هم به ابتدای جمله اضافه می‌کند که این تخصیص، تنها موشک‌های بالستیک طراحی شده برای حمل کلاهک‌های هسته‌ای را بر جمهوری اسلامی ایران ممنوع می‌کند

82. Joyner, Daniel H., *Iran's Nuclear Program and International Law*, Oxford University Press, 2016, p. 198.

83. Garner, Bryan A., *Black's Law Dictionary*, Thomson West Publishing, 2009, p. 1211.

84. Orakhelashvili, Alexander, "Unilateral Interpretation of Security Council Resolutions: UK Practice", *Goettingen Journal of International Law*, Vol. 2, Issue 3, 2010, pp. 823-842.

۸۵. ایران در مجموع در طی ۱۷ نامه به شورای امنیت و دبیرکل سازمان ملل، از طراحی متعارف موشک‌های بالستیک خود دفاع کرده است. به‌علاوه، وزیر امور خارجه ایران، محمدجواد ظریف، همواره در طی مصاحبه و توثیقات خود صراحتاً به این مسئله اشاره و اذعان کرده است که ایران اساساً فاقد هرگونه کلاهک هسته‌ای است که بخواهد برای آن موشک طراحی کند.

نتیجه

با شلیک اولین موشک بالستیک توسط آلمان نازی در اواخر جنگ جهانی دوم، تطورات عمیقی در عرصه نظامی و سیاسی کشورها حاصل شد و سبب توسعه روزافزون استفاده از این جنگ‌افزار در عرصه‌های درگیری شد. بر اساس حقوق بین‌الملل بشردوستانه، حق مبارزان برای انتخاب وسایل و روش‌های جنگی خود محدود شده است. بسیاری از این قواعد محدودکننده در پروتکل یکم الحاقی کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو متجلی شده است. طبق ماده ۳۶ پروتکل یکم الحاقی، هر سلاحی که به کار گرفته می‌شود می‌بایست به لحاظ حقوقی به‌طور دقیق ارزیابی شود تا به سبب کاربرد و استعمال آن، قواعد لازم‌الاجرای بین‌المللی نقض نشود. لذا این تحقیق به دنبال آن بود تا با تدقیق در ماده ۳۶ پروتکل و اصول حقوق بین‌الملل بشردوستانه، وضعیت حقوقی کاربرد موشک بالستیک را به‌عنوان سلاح معین کند.

بررسی دقیق ماده ۳۶ پروتکل، نشان از دو نکته مهم پیش‌رو دارد: نخست آنکه بررسی قواعد عام و خاص حقوق بین‌الملل راجع به موشک بالستیک، ماهیت قانونی مجاز موشک بالستیک را ترسیم می‌کند؛ چرا که در هیچ‌یک از منابع حقوق بین‌الملل عمومی، کاربرد موشک بالستیک به‌عنوان سلاح، به‌طور خاص ممنوع نشده است و به‌علاوه، وجه متمایز این جنگ‌افزار، مشعر بر این است که استعمال آن مغایرتی با قواعد عام حقوق بین‌الملل راجع به سلاح ندارد. اما نکته دیگری که در ورای ماده ۳۶ پروتکل نهفته است، صرف‌نظر از ماهیت مجاز یک سلاح به‌عنوان وسیله جنگی این است که باید روش و شیوه به‌کارگیری موشک بالستیک به‌عنوان سلاح و ابزار جنگی نیز بررسی شود تا ارزیابی حقوقی راجع به این پرتابه کامل شود. بدین منظور، تصمیم‌گیری در رابطه با مشروعیت یا عدم مشروعیت کاربرد موشک بالستیک، منوط به ارزیابی داده‌های تجربی ناشی از هر حمله موشکی است. چنانچه کلاهک موشکی پُر از تسلیحات نامتعارف و کشتار جمعی باشد یا CEP موشک‌های پرتابی، عدد ناموجهی را نشان دهد، علی‌رغم ماهیت مجاز موشک بالستیک، به دلیل آنکه سبب ایجاد درد و رنج غیرضرور یا نقض اصل تفکیک می‌شود، استعمال آن نامشروع قلمداد شده و سبب نقض قواعد بین‌المللی خواهد شد. لذا هدف این نوشتار، بررسی حقوقی کاربرد موشک بالستیک از منظر ماهیت و جوهره این سلاح بود، که بتوان به‌وسیله شناخت و آگاهی از حقیقت موشک بالستیک، موقعیت قانونی آن را صرف‌نظر از روش و شیوه کاربرد آن تعیین کرد. به‌یقین ماهیت مجاز کاربرد موشک بالستیک، به منزله مشروعیت استعمال آن در هر مکان، زمان یا موقعیت نیست، بلکه باید در هر رزمایش موشکی، با ارزیابی داده‌های تجربی هر موشک پرتابی، برآورد نهایی را کامل کرد.

جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان کشوری که در معرض تهدیدات بالقوه دشمنان خود قرار

دارد، می‌تواند به منظور احقاق حق لایتنجزا و بنیادین خود یعنی دفاع مشروع، نسبت به توسعه قابلیت‌های موشکی خود اقدام کند و از آن بهره‌مند شود. همچنین با توجه به تنها تعهد بین‌المللی ایران در حوزه موشک بالستیک که مربوط به بند ۳ پیوست قطعنامه ۲۲۳۱ می‌شود، ایران پیوسته پایبندی خود را به مفاد بند مذکور ثابت کرده است. پایبندی جمهوری اسلامی ایران به معاهده عدم اشاعه و همچنین CEP بسیار پایین موشک‌های پرتابی ایران، جملگی اماره‌ای دیگر از تقید ایران به استفاده قانونی، مشروع، متعارف و دفاعی از موشک‌های بالستیک است.

منابع:

- Books

- Boothby, William, *Weapons and the Law of Armed Conflict*, Oxford University Press, 2016.
- Chun, Clayton K.S., *Thunder over the Horizon: From V-2 Rockets to Ballistic Missiles (War, Technology, and History)*, Praeger, 2006.
- Delissen, Astrid, *Humanitarian Law of Armed Conflict: Challenges Ahead*, Springer, 1991.
- Department of Defense, *Conduct of the Persian Gulf War*, United States Govt Printing Office, 1992.
- Dinstein, Yoram, *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, Cambridge University Press, 2016.
- Garner, Bryan A., *Black's Law Dictionary*, Thomson West Publishing, 2009.
- Heinegg, Wolff Heintschel, *International Humanitarian Law and New Weapon Technologies (34th Round Table on Current Issues of International Humanitarian Law)*, FrancoAngeli, 2012.
- Henckaerts, Jean-Marie, Doswald-Beck, Louise, *Customary International Humanitarian Law: Volume 1, Rules*, UK, Cambridge University Press, 2005.
- Joyner, Daniel H., *International Law and the Proliferation of Weapons of Mass Destruction (Oxford Monographs in International Law)*, UK, Oxford University Press, 2009.
- Joyner, Daniel H., *Iran's Nuclear Program and International Law*, Oxford University Press, 2016.
- Kalshoven, Frits, *Constraints on the Waging of War: An Introduction to International Humanitarian Law*, Cambridge University Press, 2011.
- Kolb, Robert, Hyde, Richard, *An Introduction to the International Law of Armed Conflicts*, Hart Publishing, 2008.
- O'Donovan, Oliver, *The Just War Revisited*, Cambridge University Press, 2003.
- Pirseyedi, Bobi, *Arms Control and Iranian Foreign Policy: Diplomacy of Discontent (Routledge Studies in Middle Eastern Politics)*, UK, Routledge, 2012.
- Powell, John, *Weapons & Warfare: Warfare: Culture and Concepts*, Salem Press, 2010.
- Program on Humanitarian Policy and Conflict Research at Harvard University (HPCR), *HPCR Manual on International Law Applicable to Air and Missile Warfare*, Cambridge University Press, 2013.
- Stockholm International Peace Research Institute. *SIPRI Yearbook 2003: Armaments, Disarmament and International Security (SIPRI Yearbook Series)*, Oxford University Press, 2003.
- U.K. Ministry of Defence (MOD), *The Manual of the Law of Armed Conflict*, Oxford University Press, 2004.
- U.S. Army Marine Corps, *Counterinsurgency Field Manual*, University of Chicago Press, 2007.
- Weir, William, *50 Weapons That Changed Warfare*, New Page Books, 2005.

- Articles

- Demeyere, Bruno, “Missile Warfare”, *Oxford Public International Law (OPIL)*, 2006, Retrieved from: <https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e339?prd=EPIL>
- Henderson, Ian, “Manual on International Law Applicable to Air and Missile Warfare: A Review”, *Military Law and Law of War Review*, Vol. 49, Issue 1 & 2, 2010.
- Orakhelashvili, Alexander, “Unilateral Interpretation of Security Council Resolutions: UK Practice”, *Goettingen Journal of International Law*, Vol. 2, Issue 3, 2010.
- Ozga, Deborah A., “A Chronology of the Missile Technology Control Regime”, *Nonproliferation Review*, Vol. 1, Issue 2, 1998.
- Parks, W. Hays, “Conventional Weapons and Weapons Reviews”, *Yearbook of International Humanitarian Law*, Vol. 8, 2005.
- Robert J. Mathews, “The 1980 Convention on Certain Conventional Weapons: A Useful Framework Despite Earlier Disappointments”, *International Review of the Red Cross*, Vol. 83, Issue 844, December 2001.
- Sassòli, Marco, “Autonomous Weapons and International Humanitarian Law: Advantages, Open Technical Questions and Legal Issues to be Clarified”, *Naval War College*, Vol. 90, 2014.
- Vershbow, Alexander R., “The Cruise Missile: The End of Arms Control”, *Foreign Affairs*, Vol. 55, Issue 1, 1974.

- Cases

- ICJ Report, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion, 1996.

- Instruments

- Defense Intelligence Agency, *Iran Military Power Report*, Retrieved from Congressional Research Service website, (2019): https://www.dia.mil/Portals/27/Documents/News/Military%20Power%20Publications/Iran_Military_Power_LR.pdf
- General Assembly Resolution 54/54, *Missile*, GA/RES/54/54, (1 December 1999), Retrieved from: <https://undocs.org/A/RES/54/54>.
- General Assembly Resolution 55/33, *United Nation study on disarmament and non-proliferation education*, GA/RES/55/33, (20 November 2000), Retrieved from: <https://undocs.org/A/RES/55/33>.
- General Assembly Resolution, *The Hague Code of Conduct against Ballistic Missile Proliferation*, GA/RES/75/60, (7 December 2020), Retrieved from: <https://undocs.org/en/A/RES/75/60>.
- ICRC, “A Guide to the Legal Review of New Weapons, Means and Methods of Warfare: Measures to Implement Article 36 of Additional Protocol I of 1977”, *International Review of the Red Cross*, January 2006.
- ICRC, “Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949”, *International Review of the Red Cross*, JUNE 2020.

- International Committee of the Red Cross (ICRC), *Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I)*, 8 June 1977, Retrieved from: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b36b4.html>.
- Report of The Secretary-General, *The issue of missiles in all its aspects*, A/57/229, (23 July 2002), Retrieved from: <http://www.undocs.org/A/57/229>.
- Security Council Resolution, (9 June 2010), S/RES/1929.

- Websites

- “Ballistic Missile - History of Ballistic Missile”, Retrieved from: https://www.softschools.com/inventions/history/ballistic_missile_history/52/, Last Visit: 6/2020.
- Arkin, William M., Kristensen, Hans M., “US Deploys New Low-Yield Nuclear Submarine Warhead”, Retrieved from: <https://fas.org/blogs/security/2020/01/w76-2deployed/>, Last Visit: 6/2020.
- Davenport, Kelsey, “Worldwide Ballistic Missile Inventories”, Retrieved from: <https://www.armscontrol.org/factsheets/missiles>, Last Visit: 4/2020.
- Savelsberg, Ralph, “Massive Improvement’ In Accuracy of Iran Missiles Over Scud-B”, Retrieved from: <https://breakingdefense.com/2020/01/massive-improvement-in-accuracy-of-iran-missiles-over-srud-b/>; Last Visit: 5/2020.